

Φαντάσματα της ψυχής: επιπτώσεις του ανεπίλυτου γονεϊκού πένθους στο παιδί

Γ. Μανιαδάκης

Ελληνικό Κέντρο Ψυχικής Υγιεινής και Ερευνών

Ψυχιατρική 2006, 17:159–164

Η M. Tork και ο N. Abraham όρισαν ως φάντασμα το αποτέλεσμα της αλλοτριωτικής παρουσίας ενός αποσχισμένου, συνδεδεμένου με κάποιον τραυματισμό, μέρους του ψυχισμού ενός ατόμου στον ψυχισμό ενός άλλου. Σκοπός της παρούσης εργασίας είναι η κλινική και θεραπευτική προσέγγιση της παρουσίας του φαντάσματος στον ψυχισμό των παιδιών, όταν αυτό προέρχεται από ανεπίλυτο γονεϊκό πένθος. Στο κλινικό υλικό που παρουσιάζεται και συζητείται, επιχειρείται η σκιαγράφηση της παρουσίας και της δράσης του φαντάσματος στον ψυχισμό του αποδέκτη του. Επίσης, δίνεται έμφαση στην ανάγκη του ασθενούς να περιεχθεί και να νοηματοδοτηθεί η ακατανόητη, οδυνηρή εμπειρία του από τον θεραπευτή.

Λέξεις ευρετηρίου: τραύμα, κρύπτη, φάντασμα, ανεπίλυτο πένθος.

Εισαγωγή

Σκοπός της εργασίας είναι να προσεγγισθούν, από κλινική άποψη, κάποιοι από τους τρόπους με τους οποίους αυτό που ονομάζεται μη επιλυμένο πένθος σε ένα γονέα μπορεί να επηρεάσει τον ψυχισμό του παιδιού του. Τονίζεται το «κάποιοι από τους τρόπους», για να διευκρινισθεί ότι λόγω της ευρύτητας και του βάθους του θέματος η πλήρης

προσέγγισή του ξεπερνάει κατά πολύ τα όρια αυτής της εργασίας.

Το υλικό προέρχεται από κλινική και θεραπευτική εργασία με ενήλικες (στο πλαίσιο ενός κοινοτικού κέντρου ψυχικής υγείας). Τέλος, στην προσέγγιση αυτή χρησιμοποιούνται ψυχαναλυτικές έννοιες, επειδή πιστεύωνται ότι η προσέγγιση αυτή αποδίδει καλύτερα τη διαπλοκή του διαπροσωπικού και του ενδοψυχικού στοιχείου.

Τραύμα, κρύπτη, πένθος, φάντασμα

Θα διευκρινίσουμε κατ' αρχήν ορισμένες έννοιες: Σύμφωνα με την ψυχαναλυτική θεωρία, ως *τραύμα* μα θα μπορούσε να οριστεί μια εμπειρία που ο ψυχισμός αδυνατεί να επεξεργασθεί και να αφομοιώσει και, ως εκ τούτου, προκαλεί ψυχικό πόνο.^{1,2} Η έννοια του τραύματος απαιτεί τουλάχιστον δύο πρόσωπα, αναφέρεται δηλαδή στη σχέση του υποκειμένου με το αντικείμενο και την αδυναμία του αντικειμένου να λειτουργήσει προστατευτικά και βοηθητικά για το υποκειμένο, με παραδειγματική κατάσταση εκείνη της μητέρας που δεν καταλαβαίνει το βρέφος και επακόλουθο αυτής της παρεξήγησης την *τραυματική κατάσταση*.³ Η τραυματική κατάσταση, που ως έννοια διηγύρυνε εκείνη του τραύματος στην ψυχαναλυτική σκέψη, επικεντρώνεται σε εμπειρίες απώλειας (π.χ. της μητέρας, της αγάπης της μητέρας κ.λπ.), εξωτερικές ή εσωτερικές, που έχουν ως αποτέλεσμα την προοδευτική αύξηση του ψυχικού πόνου, μέχρι την κατάσταση απόγνωσης.⁴ Στην περίπτωση λοιπόν που ο ψυχισμός αδυνατεί να επεξεργασθεί μια εμπειρία και συνεπώς η εμπειρία αυτή γίνεται τραυματική, μια στρατηγική που μπορεί να ακολουθήσει ο ψυχισμός είναι η απόσχιση, η απομόνωση αυτής της εμπειρίας (δηλαδή του γεγονότος ή της σειράς των γεγονότων και των συναισθημάτων, των σκέψεων, των εικόνων που συνδέονται με αυτά) που βιώνεται ως κάτι αλλότριο προς τον υπόλοιπο ψυχισμό. Οι Γάλλοι ψυχαναλυτές N. Abraham και M. Torok⁵ ονομάζουν αυτή την κίνηση *έγκλειση* (*inclusion*). Αυτό που θα προκύψει είναι μια *κρύπτη* (*crypt*) στην τοπογραφία του ψυχισμού, ένας τόπος δηλαδή όπου είναι κλεισμένη αυτή η εμπειρία (η οποία στη συνέχεια θα απωθηθεί).

Σύμφωνα με τον S. Tisseron, ένας συνήθης λόγος για τον οποίο μια εμπειρία εγκλείεται αντί να γίνει αντικείμενο ψυχικής επεξεργασίας είναι η ντροπή που το υποκείμενο νιώθει ότι προκαλεί η εμπειρία αυτή. Αν αυτός που υφίσταται την εμπειρία είναι παιδί, η ντροπή που μπορεί να νιώθουν πρόσωπα της οικογενείας του, π.χ. οι γονείς, είναι ένας σοβαρός ανασταλτικός παράγων στην επεξερ-

γασία της σε λόγω εμπειρίας: αν π.χ. κάποιος ζήσει σε μικρή ηλικία τον θάνατο ενός αδελφού από κάποια συγγενή ανωμαλία, θα δυσκολευθεί πολύ στην επεξεργασία της απώλειας αυτής, αν οι γονείς ντρέπονται υπερβολικά για το γεγονός ότι έκαναν ένα «ανώμαλο» παιδί που δεν κατάφερε να επιζήσει και συνεπώς είναι απρόθυμοι να το συζητήσουν ή και να το αναφέρουν. Τα συναισθήματα και τα βιώματά του γύρω από τον θάνατο του αδελφού (π.χ. φόβος θανάτου και του ιδίου, ενοχή, μίσος προς τους γονείς που ενδεχομένως θεωρεί ως υπευθύνους για τον θάνατο, αίσθημα θριάμβου για την εξαφάνιση ενός αντιπάλου, θλίψη για την απώλεια ενός συντρόφου στο παιχνίδι) θα αποτελέσουν το περιεχόμενο της κρύπτης. Η κρύπτη δηλαδή σχετίζεται με ένα γεγονός (π.χ. ο θάνατος του αδελφού) ή με μια σειρά γεγονότων, καθώς και σχετικών με αυτά βιωμάτων, που μπορούμε να χαρακτηρίσουμε ως *ανείπωτα* (*un-speakable*), επειδή είναι μεν παρόντα στον ψυχισμό εκείνου που τα έζησε, αλλά εκείνος δεν μπορεί να μιλήσει για αυτά, συχνά εξ αιτίας της ντροπής που του προκαλούν.

Πώς συνδέονται τα παραπάνω με το πένθος;

Ως πένθος ορίζεται η ενδοψυχική διεργασία που ακολουθεί την απώλεια ενός αντικειμένου και μέσω της οποίας το υποκείμενο κατορθώνει προοδευτικά να αποσπασθεί από το εν λόγω αντικείμενο.⁶ Η διεργασία του πένθους δηλαδή είναι απαραίτητη, για να πάψει να είναι τραυματική μια απώλεια. Αξίζει εδώ να διευκρινίσουμε ότι η έννοια του πένθους δεν αναφέρεται αποκλειστικά στον θάνατο ενός προσώπου. Είναι εξάλλου φανερή η σύνδεση του μη ολοκληρωμένου (ή ανεπίλυτου) πένθους με την έγκλειση και τον σχηματισμό μιας κρύπτης.

Πώς θα επιδράσει η κρύπτη ενός προσώπου (δηλαδή, πρακτικά, το ανομολόγητο μυστικό του) στον ψυχισμό ενός άλλου; Οι N. Abraham και M. Torok ονομάζουν το αποτέλεσμα της επίδρασης αυτής *φάντασμα* (*phantom*). Η έννοια του φαντάσματος αποκτά ιδιαίτερη κλινική σημασία, όταν ο φορέας της κρύπτης είναι γονέας και ο αποδέκτης της παιδί.

Ψυχοπαθολογία του φορέα του φαντάσματος

Αν ένας γονέας είναι φορέας κρύπτης, το παιδί θα βρεθεί (α) μπροστά σε μια εκλεκτική σιωπή — όσο η κρύπτη είναι βουβή —, (β) σε στιγμές αποδιοργάνωσης του γονέως, μπροστά σε *βιαία* — και ακατανόητα — συναισθήματα άγχους, οργής ή κατάθλιψης. Αποτέλεσμα όλων αυτών είναι μια συνολική δυσλειτουργία του ψυχισμού, με άξονα αφ' ενός μια αλλότρια ενδοψυχική παρουσία και αφ' ετέρου τα εμπαθητικά συναισθήματα του παιδιού προς την ντροπή ή το αίσθημα του ανοίκειου που υπάρχει στον γονέα σχετικά με την παρουσία αυτή. Επίσης, μια σκέψη αλλοτριωμένη από τα παράγωγα της κρυπτικής σκέψης του γονέως (δηλαδή, πρακτικά, την εκλεκτική σιωπή ή/και τις παράξενες, αόριστες, αλλόκοτες, ανοίκειες εν τέλει απαντήσεις που δίνει εκείνος).⁷

Το φάντασμα συνιστά μια συνεχή τραυματική κατάσταση για το παιδί και η ψυχική δυναμική κατευθύνεται στην αποφυγή του. Οι αντιδραστικές (στο στοίχειωμα από τον «ξένο») συμπεριφορές ιδεωδώς θα πετύχαιναν ίσος του φαντάσματος ή, τουλάχιστον, ξεγέλασμα και προσωρινή παράλυσή του. Οι αντιδραστικές συμπεριφορές δεν στερούνται συμβολικής σημασίας, αλλά ο συμβολισμός δεν αναφέρεται στο υποκείμενο αλλά στην — κρυπτική ή φαντασματοκρατούμενη — ψυχική πραγματικότητα του γονέως.

Η ψυχοπαθολογία του φορέα του φαντάσματος θα πρέπει να νοηθεί ως κίνηση για την αποφυγή του ψυχικού πόνου που συνεπάγεται η έλλειψη νοήματος στην ψυχική του πραγματικότητα (σχηματικά: οι απαντήσεις που δεν παίρνει ή και οι ακατανόητες κρυπτικές απαντήσεις που παίρνει από τον γονέα), καθώς και η διωκτική, τρομακτική αλλότρια παρουσία. Το παραλήρημα, η διαστροφική πρακτική, η προσφυγή στην τοξική ουσία ή η αυτοκτονική συμπεριφορά μπορούν να είναι τέτοιου είδους κινήσεις. Ο επαναληπτικός χαρακτήρας αυτών των εκδηλώσεων θα μπορούσε να αποσκοπεί στην υποκατάσταση του ανοίκειου και τρομακτικού με κάτι τεχνητά οικείο (π.χ. τοξικές ουσίες) που περιέχει και το στοιχείο

του τρόμου (π.χ. αυτοκτονική συμπεριφορά).

Θα προσπαθήσω να κάνω σαφέστερα τα παραπάνω με ένα κλινικό παράδειγμα.

Κλινικό παράδειγμα

Η κ. Μ., νοικοκυρά, 45 ετών, απευθύνθηκε σε ένα κέντρο ψυχικής υγείας για επεισόδια κατάθλιψης που συχνά συνέπιπταν χρονικά με μετακινήσεις του συζύγου της σε άλλη πόλη (για επαγγελματικούς λόγους). Κατά τη διάρκεια των επεισοδίων αυτών, ήταν σχεδόν απρόσιτη και εχθρική προς τους δικούς της, σε στοιχείο που να τους προκαλεί φόβο. Τα στοιχεία αυτά έγιναν αισθητά και από την προσωπική μου επαφή με την κ. Μ. και μου φάνηκαν μονιμότερα στοιχεία του χαρακτήρα της. Μόλις η κατάστασή της βελτιώθηκε κάπως (κάτι που συνέβη σε σχετικά σύντομο διάστημα), εγκατέλειψε τη θεραπευτική της παρακολούθηση. Σε μερικούς μήνες επανήλθε με σοβαρή επιδείνωση, για να διακόψει απροειδοποίητα και πάλι, μόλις η κατάστασή της βελτιώθηκε. Η ίδια αναγνώριζε το παράξενο της συμπεριφοράς της αυτής, χωρίς να μπορεί να δώσει εξηγήσεις για το επαναλαμβανόμενο αυτό μοτίβο. Η παρατήρησή μου ότι οι εμφανίσεις και εξαφανίσεις της, όπως τις έλεγε η ίδια, πιθανώς έχουν κάποιο νόημα και ότι παρουσιάζουν κάποια ομοιότητα με τις εμφανίσεις και απουσίες του συζύγου της, της προκαλούσε θυμό.

Η κ. Μ. ήταν το μοναδικό παιδί μιας μάλλον φτωχής εργατικής οικογένειας. Γεννήθηκε και μεγάλωσε σε επαρχιακή πόλη. Η ίδια απέφευγε συστηματικά να αναφέρεται στην πατρική της οικογένεια και μάλιστα στον πατέρα της, ο οποίος είχε πεθάνει αρκετά χρόνια πριν. Γι' αυτόν περιορίζόταν να λέει: «Ήταν καλός άνθρωπος».

Η κ. Μ. μιλούσε κατά κανόνα μάλλον στερεότυπα για τις δυσκολίες στην καθημερινότητά της, τις οποίες φαινόταν να θεωρεί ως κάτι αυτονόητο, συχνά εξοργιστικό και μάλλον αναπόφευκτο. Η παρατήρησή μου ότι μπορεί να εξαφανίζεται από τη θεραπεία της πριν εγώ τη θεωρήσω κάτι καθημερινό, αυτονόητο, εξοργιστικό και αναπόφευκτο έδειχνε να

βρίσκει κάποια απήχηση στην κ. Μ. Δεν επηρέασε όμως την επαναληπτικότητα στην εικόνα της και μάλιστα την εναλλαγή εχθρότητας-βελτίωσης-εγκατάλειψης της θεραπείας. Η ίδια πάντως έδειχνε να επιφελείται από τα σύντομα περάσματά της από το κέντρο ψυχικής υγείας.

Μια μέρα, παραμονές διακοπών Χριστουγέννων, η κ. Μ. εισέβαλε κυριολεκτικά στο κέντρο ψυχικής υγείας και ζήτησε να με δει χωρίς να έχει ραντεβού. Ήταν πολύ αναστατωμένη. Δεν μιλούσε σχεδόν· έκλαιγε με αναφιλητά. Μου έδωσε να διαβάσω ένα σημείωμα. Το είχε βρει διπλωμένο μέσα σ' ένα φάκελο χωρίς όνομα αποστολέα ή παραλήπτη στην πόρτα της την προηγουμένη το βράδυ. Στο σημείωμα ήταν γραμμένα τα εξής:

«Αγαπημένη μου Μ.

Εγώ που σου γράφω είμαι ο πατέρας σου. Εγώ έχω πεθάνει πια. Εσύ όμως δεν πρέπει να κλαις.»

Το σημείωμα το είχε γράψει ο εννιάχρονος γιος τής κ. Μ., για την ανησυχητική ατυχηματοθηρία του οποίου είχε αρχίσει να μιλάει μόλις πρόσφατα.

Της είπα:

«Πιστεύω ότι ήρθατε να μου πήγετε κάτι τρομερό και πολύ οδυνηρό για σας, κάτι σχετικό όχι μόνο με το γιο σας, αλλά και με τον πατέρα σας, κάτι που υπάρχει πίσω από αυτό το γράμμα. Αυτό το κάτι έχει μάλλον σχέση και με τις εξαφανίσεις σας από εδώ».»

Η κ. Μ. έδειξε να δέχεται όσα της είπα. Από εκείνη τη συνάντηση και από τις αμέσως επόμενες προέκυψαν τα εξής:

Ο πατέρας τής κ. Μ. είχε εξαφανισθεί από το σπίτι, όταν ήταν πολύ μικρή. Η μητέρα της τής είχε πει ότι ο πατέρας της έχει πεθάνει και της είχε κυριολεκτικά απαγορεύσει να ανοίγει την παραμικρή συζήτηση για το θέμα. Η κ. Μ. αισθανόταν μεγάλη ανησυχία και απορία για την απώλεια του πατέρα της και φόβο για τη σιωπή της μητέρας και της υπόλοιπης οικογένειας. «Η μητέρα μου ήταν πολύ σκληρή

γυναίκα», είπε. Η κ. Μ. παντρεύτηκε σε πολύ μικρή ηλικία. Όταν ήταν πια άνω των 30 ετών, έμαθε ότι ο πατέρας της ζούσε μέχρι πρόσφατα. Από μισόλογα συγγενών η ίδια συμπέρανε ότι όταν ήταν μικρή ο πατέρας της είχε εγκαταλείψει την οικογένεια και ζούσε με μια άλλη γυναίκα σε άλλη πόλη.

Στο γιο της η κ. Μ. είχε δώσει το όνομα του πατέρα της.

Μπορεί κάποιος να υποθέσει ότι η απώλεια του πατέρα ήταν μια τραυματική κατάσταση για την κ. Μ. Το σημαντικό πάντως ήταν η αδυναμία της να επεξεργασθεί τα βίαια συναισθήματά απελπισίας, θυμού και νοσταλγίας προς τον πατέρα της, αδυναμία την οποία η ίδια συνέδεε με την επιβεβλημένη από τη μητέρα της και το άμεσο περιβάλλον της σιωπή. Η έλλειψη διαθεσιμότητας — αν όχι εχθρότητα — της μητέρας αποτελούσαν καθ' αυτές μια τραυματική κατάσταση. Η μητέρα, προφανώς, ντρεπόταν η ίδια πολύ για την εγκατάλειψη και σίγουρα δεν μπορούσε να πενθήσει την απώλεια του άντρα της. Έτσι και η κ. Μ., αδυνατώντας και εκείνη να πενθήσει, σχημάτισε μια κρύπτη, που αργότερα ενεργοποιείτο από γεγονότα που θα μπορούσαν να έχουν κάποια σχέση ομοιότητας ή συνάφειας με το τραύμα — όπως οι απουσίες του δικού της συζύγου. Φαίνεται όμως ότι στον ψυχισμό της ενεργούσε και η αλλότρια παρουσία του φαντάσματος του πατέρα, δηλαδή της κρύπτης της μητέρας που ενέκλειε σχεδόν δολοφονική οργή, όπως δείχνει και η εξήγηση «έχει πεθάνει» για την εξαφάνισή του, που είχε δώσει στην κόρη της.

Ο γιος τής κ. Μ., αποδέκτης κρυπτών από δύο γενεές, υιοθετεί μια αυτοκτονική ατυχηματοθηρία, προκειμένου να κατευνάσει τα φαντάσματά του και μέσω αυτών και τη μητέρα του.

Μετά το επεισόδιο με το γράμμα, η κ. Μ. έγινε αισθητά πιο δεκτική σε μια συνεχέστερη θεραπευτική σχέση, όπου είχε την ευκαιρία να εκθέσει και να επεξεργασθεί μέχρις ενός σημείου κάποια από τα συναισθήματά της, τόσο σχετικά με την απώλεια του πατέρα της όσο και με τη σκληρότητα της μητέρας της. Διέκοψε τη θεραπεία της, όταν βρήκε πρωινή εργασία: μαγείρισσα σε παιδικό σταθμό. Αυτό που φαίνεται ότι άλλαξε εντυπωσιακά ήταν η εικόνα του

γιου. Τα ατυχήματα σταμάτησαν, όπως και κάποια επεισόδια ατοπικής δερματίτιδας, και ο ίδιος — κατά τα λεγόμενα της κ. Μ. — έδειχνε ανοιχτός και συχνά χαρούμενος.

Συζήτηση

Μπορούμε να πούμε ότι κομβικό σημείο στη θεραπεία της κ. Μ. ήταν η συνεδρία με το γράμμα και η αποκάλυψη του φαντάσματος, καθώς και του τραύματος που προκάλεσε τη δημιουργία του. Πιστεύω όμως ότι δεν θα πρέπει να περιοριστούμε στο καθ' αυτό τραυματικό γεγονός (η ακριβής ανασύσταση του οποίου είναι αδύνατη). Ούτως ή άλλως, ένα γεγονός χαρακτηρίζεται από τον ψυχισμό του υποκειμένου ως τραυματικό, εκ των υστέρων, μέσω της σύνδεσής του με άλλες αφομοιώσιμες εμπειρίες.

Η έλλειψη συναισθηματικής κατανόησης του παιδιού από τον γονέα και η απόδοση των ανυπόφορων τραυματικών μερών του ψυχισμού του γονέως, των κρυπτών του, στο παιδί με τη συνεπακόλουθη εγκατάσταση αλλότριων καταδιωκτικών νησίδων (φαντασμάτων) στον ψυχισμό του τελευταίου μπορεί να αποτελούν τις κρίσιμες τραυματικές καταστάσεις.^{8,9}

Η σημασία του αναφερόμενου ή αποκαλυπτόμενου τραύματος έγκειται στο ότι σηματοδοτεί κάτι από το είδος της τραυματικής μονιμότερης συναλλαγής που είχε το υποκείμενο με τα πρωταρχικά αντικείμενά του (στην περίπτωσή μας η κ. Μ. και με τη μητέρα της). Ειδικά σε ό,τι αφορά απώλειες, η σημασία του τραύματος (θάνατος, εγκατάλειψη) έγκειται στη σημασία που απέδιδε το υποκείμενο στο πρόσωπο που χάθηκε, ως αποδέκτη των συναισθηματικών επενδύσεών του, και συνεπώς ως αντικείμενο αποδοχής και νοηματοδότησής τους. Ακόμα και αν το πρόσωπο αυτό δεν ανταποκρινόταν επαρκώς σ' έναν τέτοιο ρόλο η παρουσία του συντηρούσε την ελπίδα ότι η ανταπόκριση κάποια στιγμή θα ερχόταν. Η οριστική απώλεια, π.χ. λόγω θανάτου, σημαίνει το τέλος της ελπίδας. Το «ήταν καλός άνθρωπος» της κ. Μ. για τον πατέρα της, χωρίς η εμπειρία της να στηρίζει αυτό τον χαρακτηρισμό, i-

σως προέρχεται ακριβώς από την παιδική ελπίδα για κάτι καλό από τον πατέρα, σε αντίστιχη μάλιστα με το τί περίμενε από τη μητέρα που είχε χαρακτηρίσει πρόσωπο στερητικό και σκληρό. Το σημαντικό λοιπόν ίσως ήταν τελικά ότι ο θεραπευτής, σε αντίθεση με τον θεωρούμενο ως νεκρό πατέρα και την ψυχικά νεκρή μητέρα, πήρε το γράμμα του παιδιού και θέλησε να το νοηματοδοτήσει.

Επέλεξα το συγκεκριμένο παράδειγμα, επειδή το θεωρώ αρκετά αντιπροσωπευτικό ορισμένων κλινικών και θεραπευτικών παραμέτρων σημαντικών για τη δουλειά μας, όπως:

(α) του είδους του ψυχικού πόνου που φέρνει αρκετούς από τους ασθενείς μας στα κέντρα ψυχικής υγείας και όχι μόνο: ενός ψυχικού πόνου που ορίζεται από την ελλειμματική δυνατότητα νοηματοδότησης της εμπειρίας της ζωής τους και από τη διωκτική παρουσία αλλότριων εικόνων στον ψυχισμό τους.¹⁰ Αυτός ο πόνος αντιστοιχεί σε γενικές γραμμές σε ό,τι ονομάζουμε οριακή παθολογία — και οι φορείς φαντασμάτων ανήκουν στην επικράτειά της.

(β) της ανάγκης των ασθενών αυτών για ενεργό ανοχή και νοηματοδότηση της κατάστασής τους από τον θεραπευτή — αυτό που στην ψυχαναλυτική γλώσσα ονομάζεται *περιέχειν*,¹¹ για αξιοποίηση της συναισθηματικής διάστασης της σχέσης θεραπευτή-ασθενούς (αυτό που στην ψυχαναλυτική γλώσσα ονομάζεται *μεταβίβαση/αντιμεταβίβαση*) και για ανοικτή στάση από τον θεραπευτή απέναντι στο άγνωστο ή/και τρομακτικό. Η ανακατασκευή δηλαδή της συνήθως τρομερής για τον ασθενή εμπειρίας του τραύματος είναι σημαντική ως νοηματοδότηση και ως δεκτικότητα του θεραπευτή απέναντι στην εξαιρετικά οδυνηρή ψυχική πραγματικότητα του ασθενούς.

(γ) της διυποκειμενικής (στην περίπτωσή μας: διαγενεακής) διάστασης του τραύματος, της διεργασίας του πένθους, του ψυχικού πόνου και των φοβερών αμυνών (όπως είναι η δημιουργία φαντασμάτων) απέναντι σ' αυτόν. Η διυποκειμενική αυτή διάσταση όμως μπορεί και να συνεπάγεται μια δυνατότητα ουσιαστικής φροντίδας του τραύματος στο πλαίσιο μιας διυποκειμενικής σχέσης, όπως είναι η σχέση θεραπευτή/ασθενούς.

Phantoms of the psyche: on some consequences of unresolved parental mourning on children

G. Maniadakis

Hellenic Center for Mental Health and Research, Athens, Greece

Psychiatriki 2006, 17:159–164

M. Torok and N. Abraham coined the term *phantom* to describe the result of the alienating presence of a split-off, traumatized part of the self of a person in another person's mind. The aim of this paper is to explore and discuss, from a clinical as well as therapeutic point of view, the presence of phantoms related with unresolved parental mourning in children. The clinical material presented and discussed here, focuses on the presence of the phantom in the receptor's psychic functioning. Stress is put on the importance of containment of the patient's painful, uncanny experience from the part of the therapist, and of reconstruction as an act of acceptance of his need for finding meaning in it.

Key words: *trauma, crypt, phantom, unresolved mourning.*

G. Maniadakis, Psychiatrist, Vas. Heracliou 8, 10682 Athens, Greece

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Tisseron S. La psychanalyse à l' épreuve des générations. In: Tisseron S (éd): Le psychisme à l' épreuve des générations. Dunod, Paris, 1995.
2. Yassa M. Nicolas Abraham and Maria Torok: The inner crypt. *Scand Psychoanal Rev* 2002, 25:1-14.
3. Balint M. Le défaut fondamental. Payot, Paris, 1969.
4. Καραμανωλάκη Χ. Η επιστροφή του τραύματος και η επαναβίωσή του. Τραύμα, ανάμνηση, ανακατασκευή σε μια κλινική περίπτωση. Αθήνα, 1999.
5. Abraham N, Torok M. L' écorce et le noyau. Flammarion, Paris, 1987.
6. Laplanche J, Pontalis JB. Vocabulaire de la psychanalyse, 1973. (Μεταφρ. ως Λεξιλόγιο της ψυχανάλυσης. Μετάφραση: Καψαμπέλης Β, Χαλκούση Λ, Σκούλικα Α, Αλούπης Π. Κέδρος, Αθήνα, 1996).
7. Nachin C. Du symbole psychanalytique dans la névrose, la crypte et le fantôme. In: Tisseron S (éd): Le psychisme à l' épreuve des générations. Dunod, Paris, 1995.
8. Faimberg H. Le télescopage des générations. A propos de la généalogie de certaines identifications. In: Käes R (éd): Transmission de la vie psychique entre les générations. Dunod, Paris, 193.
9. Fonagy P. Final remarks. In: Perelberg RJ (ed): Psychoanalytic Understanding of Violence and Suicide. Routledge, London and New York, 1999.
10. Green A. L' analiste, la symbolisation et l' absence dans le cadre analytique. In: La folie privée: Psychanalyse des cas limités. Gallimard, Paris, 1990.
11. Bion W. Second Thoughts. Maresfield Library, London, 1967.